

דף מקורות

מידת הכעס והיחס אליה

דבורה רוזנברג, רמה גנול

ביחידה הבאה נכיר מספר גישות ביחס למידת הכעס.

יש מקום לכעס וכתנאי שהשימוש בו ראוי ובזמן הנכון

רבנו בחיי, ספר חובת הלבבות

אמר השכל: מדותיך רבות, אזכיר לך מהם מה שנודמן לי בקצרה... וכן שתי מדות: הכעס והרצון, ומקום הכעס בנטות מדרך האמת ומדין הצדק, והגברת השקר על האמת ואנשיו, ומקום הרצון בהפיל כל הדברים על אופניהם, ובהניחם על מכוניהם, ובלכת בדרכי האמת בהם...

(שער ג - שער עבודת האלוקים פרק י')

רמב"ם, משנה תורה

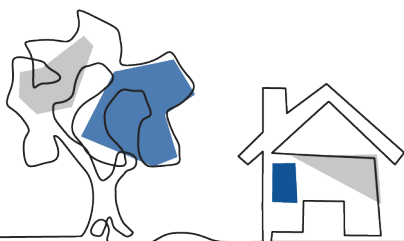
הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו, כיצד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת...

(הלכות דעות פרק א הלכה ד)

הרמב"ם מכוון ללכת בדרך האמצע ברוב המידות. אך במידות בהן ישנה לאדם נטייה מובנית לאחד הקצוות, הרמב"ם מנחה את האדם לנטות יותר לצד המנוגד לנטייתו הטבעית. יוצאות דופן הן שתי המידות גאווה וכעס אשר פוגעות ביחס האדם לקב"ה ומהוות איום גדול על עבודת ה'. במידות אלה הרמב"ם מכוון אותנו להתרחק מאוד מן הקצה, כפי שנראה במקור הבא.

רמב"ם, משנה תורה

ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר, והוא גובה לב, שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד, ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח, ועוד אמרו שכל המגביה לבו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך, ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה, וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו, ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס, אמרו חכמים הראשונים כל

הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים, ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, ובעלי כעס אין חייהם חיים, לפיכך צוו להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכועסים וזו היא הדרך הטובה, ודרך הצדיקים הן עלובין ואינן עלובין שומעים חרפתם ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורים, ועליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

(רמב"ם, משנה תורה הלכות דעות פרק ב הלכה ג)
(שיטת הרמב"ם צריכה עוד ביאור לאור דבריו המובאים בהמשך בפרק א)

רמח"ל, מסילת ישרים

ונדבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו, כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה (זהר בראשית), והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו ומתמלא חימה עד שכבר לבו בל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא אם יהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות ועליו נאמר (איוב יח): "טורף נפשו באפו הלמענך תעזוב ארץ" והוא קל ודאי לעבור על מייני עבירות שבעולם אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו ואל אשר יביאהו ילך. ויש כעסן רחוק מזה והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו. אך בהגיעו להרגזו, ירגז ויכעס כעס גדול והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פ"ה): "קשה לכעוס וקשה לרצות". וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו. ויש כעסן פחות מזה שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו קטן ולא יסור מדרכי השכל אך עודנו ישמור עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו, ואף גם זאת ודאי, שלא הגיע להיות נקי כי אפילו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רושם, לא יצא מכלל כעסן.

ויש עוד פחות מזה והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה אלא כעס מעט. וכמה זעמו? רגע ולא יותר, דהיינו, משעה שהכעס מתעורר בו בטבע עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם): "קשה לכעוס ונוח לרצות", הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס ואם הוא מתגבר עליו שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה ומתגבר עליו, שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא, ואמרו ז"ל (חולין פט): תולה ארץ על בלימה, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו בשעת מריבה, והיינו, שכבר נתעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם, מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא). זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפילו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל (שבת לד): שלא לכעוס, ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה, והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב, ואמר שלמה (קהלת ז): "אל תבהל ברוחך לכעוס" וגו', ואומר (איוב ה): "כי לאויל יהרג כעס". ואמרו ז"ל (עירו' סה): בשלשה דברים האדם ניכר: בכוסו, בכיסו ובכעסו.

(פרק יא)

ר' צדוק הכהן מלובלין, צדקת הצדיק

כל הכוחות הנטועות בכל נפש מישראל אין לחשוב שהוא רע גמור ושצריך להיות הפכו, כי אין לך שום מדה וכח שאין בה צד טוב גם כן, רק צריך שישתמש בה כפי רצון הש"י.

(אות מז)

ועיין עוד בעיני איה על מסכת ברכות פרק א פסקה מט.

